

АКАДЕМІК ЄВГЕН ФЕДОРОВИЧ ШНЮКОВ (до 85-річчя від дня народження)

Двадцять шостого березня 2015 р. виповнилося 85 років від дня народження видатного вченого зі світовим іменем, геолога й організатора науки, дійсного члена Національної академії наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, двічі лауреата Державної премії УРСР (України) в галузі науки і техніки та премії імені В. І. Вернадського АН УРСР, доктора геолого-мінералогічних наук, професора Євгена Федоровича Шнюкова.

Загальноновизнаною є всеосяжність наукових поглядів і захопленість та широка ерудиція вченого, насамперед, у галузях геологічної науки, пов'язаних з вивченням мінеральної та органічної речовини. Коло його наукових зацікавлень охоплює багато проблем сучасної геологічної науки, серед найголовніших – утворення осадових родовищ корисних копалин, грязьового (болотного) вулканізму, будови і мінеральних ресурсів дна Світового океану, зокрема, акваторій морів у межах України – Чорного та Азовського.

Євген Шнюков – один із засновників нової галузі геологічної науки – учення про Світовий океан та його корисні копалини, творець всесвітньовідомої наукової школи з морської геології й осадового рудоутворення.

Доктор геолого-мінералогічних наук (1966), професор (1970), член-кореспондент АН УРСР (1978), дійсний член (академік) АН УРСР (1982) – ось головні віхи наукового зростання вченого. Науково-організаторські здібності він виявив на високих адміністративних посадах: заступник директора з наукової роботи Інституту геологічних наук (ІГН) АН УРСР (1968–1969), а потім (1969–1973) – Інституту геохімії і фізики мінералів АН УРСР (нині Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення (ІГМР) імені М. П. Семененка НАН України), директор ІГН АН УРСР (1977–1992), а з 1992 р. – директор Відділення морської геології та осадового рудоутворення НАН України.

Як бачимо, багатолітня наукова, науково-організаційна, педагогічна та громадська діяльність акад. Є. Шнюкова безпосередньо пов'язана з установами Національної академії наук України. Дослідник зробив вагомий внесок у вивчення надр держави. Водночас незалежно від наукової проблеми, яку він вирішував, у кожній з його численних монографічних праць, у наукових статтях, тезах доповідей, у виступах на конференціях належне місце відведено мінералогічним дослідженням. Тому значним є його внесок у розвиток найголовнішої фундаментальної геологічної науки – мінералогії. Не оминув він своєю увагою і таку нову галузь геологічної науки, як учення про мінералоутворювальні флюїди, розробники якого повсякчас відчували розуміння і підтримку вченого.

Євген Федорович народився 26 березня 1930 р. на далекій північній окраїні Росії – у м. Архангельськ, у сім'ї службовців. Там, на берегах Північної Двіни, що впадає у Біле море, і розпочався життєвий шлях майбутнього академіка. Батьки 1944 р. остаточно

переїхали в Україну, до Одеси, де Є. Шнюков у 1948 р. закінчив середню школу з золотою медаллю. Однак проблеми з зором не дали змоги допитливому і цілеспрямованому юнаку вступити до Одеського вищого морехідного училища, тому без вагань у виборі життєвого шляху морську романтику гідно замінила романтика професії геолога. Її він здобув, навчаючись на “відмінно” упродовж 1948–1953 рр. на геологічному факультеті Київського державного університету імені Тараса Шевченка, після закінчення якого отримав диплом з відзнакою за спеціальністю “геолог-геохімік”.

Навчання студент Євген Шнюков вдало поєднував з науковою працею, що стало підставою для зарахування до аспірантури ІГН АН УРСР (1953–1956). Шлях у велику науку розпочався з вивчення за керівництва професора Юрія Юрійовича Юрка мінералогії Криворізького залізорудного басейну. Цей етап досліджень 1958 р. підсумували захист кандидатської дисертації на тему “Мінералогія Попельнастовського залізорудного месторождения”, присудження наукового ступеня кандидата геолого-мінералогічних наук та опублікування першої монографії “Рудные минералы Криворожской железорудной полосы” (разом з Ю. Юрком).

У 1957–1959 молодший науковий співробітник Інституту мінеральних ресурсів АН УРСР у Сімферополі Євген Шнюков зацікавився Керченським залізорудним басейном і всією киммерійською Азово-Чорноморською залізорудною провінцією. Видані за даними їхнього дослідження монографії “Мінералогія залізорудної формации Керченского бассейна” (1960), “Марганцево-железные руды Керченского бассейна” (1961), “Генезис киммерийских железных руд Азово-Черноморской рудной провинции” (1965) стали основою докторської дисертації на тему “Геология неогеновых оолитовых железных руд Азово-Черноморской рудной провинции”, захищеної 1965 р. У 1966 р. вченому присуджено науковий ступінь доктора геолого-мінералогічних наук, 1970 р. – присвоєно вчене звання професора. Не забарилося й визнання на академічному рівні: обрання 1978 р. членом-кореспондентом, 1982 р. – дійсним членом (академіком) АН УРСР.

Багатогранність наукових інтересів акад. Є. Шнюкова виявляється в охопленні ним якнайширшого кола питань геології, мінералогії, геохімії у зв’язку зі з’ясуванням їхньої ролі у формуванні корисних копалин різного генезису.

Важливим висновком, що впливав з вивчення класичних керченських залізорудних родовищ, стало висунення гіпотези про зв’язок з грязьовим вулканізмом нафтогазоносності та промислового рудоутворення у Керченсько-Таманському регіоні (на підставі виявленого зв’язку між залізорудним процесом і грязьовим вулканізмом). Ці матеріали узагальнено в численних статтях і низці монографій: “Грязевой вулканизм и рудообразование” (1971), “Грязевые вулканы Керченско-Таманской области. Атлас” (1986), “Грязевые вулканы Керченско-Таманского региона” (2005), що дало змогу обґрунтувати природну модель грязевулканічного мінералоутворювального процесу.

Уміння відчувати ситуацію, ентузіазм та організаційний талант Євгена Шнюкова посприяли обґрунтуванню ним (одним із перших в Україні) необхідності розвитку геологічних досліджень Світового океану. Такі дослідження розпочалися 1964 р. з вивчення будови верхньої товщі донних відкладів Азовського й Чорного морів з борту бурового науково-дослідного судна “Геохимик”, що відображено у монографіях “К геологии акватории Азовского моря” (1968) і “Геология Азовского моря” (1974). У підсумку за восьми томну серію праць “Геология шельфа УССР” (1981–1986), у яких узагальнено всі отримані фундаментальні дані, Євген Федорович разом зі співавторами був удостоєний звання лауреата Державної премії УРСР у галузі науки і техніки (1989).

Надалі експедиції з вивчення геологічної будови дна Чорного моря продовжилися на науково-дослідних суднах (НДС) “Академик Вернадский”, “Михаил Ломоносов”, “Ихтиандр”, “Киев”, “Профессор Водяницкий”, “Владимир Паршин”. Їхні результати узагальнено в наукових статтях і монографіях, найвагоміші з яких – “Палеоостровная дуга севера Черного моря” (1997) і “Минеральные богатства Черного моря” (2004).

Обґрунтовані на матеріалах вивчення морських акваторій України теоретичні висновки Євгена Шнюкова підтвердилися у двох наступних спеціалізованих комплексних геолого-геофізичних експедиціях НДС “Академик Вернадский” в Індійській та Атлантичному океані (1978–1979). Результати цих досліджень геолого-металогенічного спрямування опубліковано в численних колективних монографіях, зокрема, “Геология и металлогения северной и экваториальной частей Индийского океана” (1984), “Геология и металлогения тропической Атлантики” (1989) та ін. За цикл праць “Регіональна океанологія: стан середовища і мінерально-сировинні ресурси Атлантичного, Індійського, Південного океанів та їхніх морів” Є. Шнюков у складі групи дослідників удруге удостоєний звання лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки (2000).

Вагомим підсумком досліджень Світового океану стала монографія “Полезные ископаемые Мирового океана” (1974, друге видання 1979), за яку Є. Шнюкову, Р. Білодіду та В. Цемку присуджено премію імені В. І. Вернадського АН УРСР.

Визнаним є і міжнародний авторитет Євгена Шнюкова як фахівця в галузі морської геології – делегата сесій Комітету ООН з мирного використання дна морів і океанів (Женева, 1971; Нью-Йорк, 1972), засідань Міжурядової океанографічної комісії в Парижі (1985, 1987) та дослідника осадових залізних руд: з 1988 р. він голова Радянської робочої групи проекту № 277 “Фанерозойские оолитовые железняки” МПГК ЮНЕСКО, у рамках якої з 1976 р. очолював Українську робочу групу з мангану (проекти № 111, 226). У 2000 р. його як академіка Міжнародної академії наук Євразії відзначено Золотою медаллю Леонардо да Вінчі. Євген Федорович та його учні й послідовники гідно представляли українську науку на міжнародних, всесоюзних і республіканських наукових форумах.

Створена академіком Євгеном Шнюковим наукова школа морської геології та осадового рудоутворення отримала визнання як в Україні й у межах колишнього СРСР, так і у світі, а очолюване ним Відділення морської геології та осадового рудоутворення НАН України є важливим центром розвитку наукових напрямів у галузі морської геології, авторитетною школою підготовки наукових кадрів. Тут завжди підтримують нові наукові ідеї, надають кваліфіковані консультації, щедро поділяться набутим досвідом. Учений багато часу віддає благородній справі виховання молодого покоління фахівців. Серед його учнів понад 30 кандидатів і докторів геолого-мінералогічних наук.

Євген Шнюков бере активну участь у роботі спеціалізованих учених рад з захисту дисертацій, опонує численні дисертації у нашій країні та за її межами, рецензує й редагує багато монографій і збірників наукових праць. Він – член редакційних колегій низки геологічних журналів і збірників, у 1989–1993 рр. очолював редакційну колегію “Геологічного журналу”, з 2005 р. – головний редактор журналу “Геология и полезные ископаемые Мирового океана”.

З ініціативи акад. Є. Шнюкова – багаторічного голови Українського літологічного комітету – організовано й успішно проведено багато міжнародних нарад, зокрема, він 2008 р. започаткував конференції з сучасних проблем літології і мінералогії осадових басейнів України та суміжних територій, у програмі яких чільне місце посідає обгово-

рення мінералогічних питань. Завдяки зусиллям ювіляра і наукової літологічної спільноти досягнуто періодичної організації наукових зібрань учених з цієї значущої проблематики, їхнє проведення з періодичністю раз у два–три роки і набуття ними статусу міжнародних. Відбулося вже чотири такі конференції: 2008, 2010, 2012 і 2014 рр.

Багаторічна діяльність Є. Шнюкова на посаді директора Національного науково-природничого музею НАН України (1977–2008) і голови Музейної ради НАН України (1978–2008) сприяла популяризації науки. Такі науково-популярні видання, як “Скарби моря” (1966), “Всеволодні мінерали” (1969), “Полуостров сокровищ” (1973), “Мир мінералів” (1986), “Сокровища и загадки” (1995), “Камень ночи” (2000, 2009), “Мінерали и мир” (2008), зокрема й про Чорне море: “Черное море” (1985), “Катастрофы в Черном море” (1994), “Пираты Черного моря” (1995), “Опасное Черное море” (2000) та інші, поглиблюють знання і розширюють світогляд читачів.

Перу Євгена Шнюкова належить понад 600 наукових і науково-популярних праць – такий підсумок багатолітньої видавничої діяльності вченого, яка не лише послаблюється, а й посилюється, незважаючи на поважний вік.

Найвагоміші фундаментальні і прикладні здобутки вченого належно оцінено державою: як уже зазначено, йому двічі присуджено Державну премію УРСР у галузі науки і техніки, він удостоєний багатьох урядових нагород, зокрема, орденів “Знак пошани” (1980) і “За заслуги” III ступеня (2000), медалей “За доблестный труд” (1970), “В память 1500-летия г. Киева” (1982) і “Ветеран труда” (1985).

Разом з дружиною Галиною Дмитрівною Забелло, якої вже, на жаль, немає поруч з Євгеном Федоровичем, – також геологом-геохіміком, вони виховали двох чудових дітей: сина Сергія – нині завідувача кафедри мінералогії, геохімії та петрографії Київського національного університету імені Тараса Шевченка і дочку Катерину – сьогодні провідного наукового співробітника ІГМР імені М. П. Семененка НАН України. Обоє вони – доктори геологічних наук – гідно поповнили геологічну династію Шнюкових.

І нині Євген Федорович Шнюков демонструє приклад сумлінної праці та взірець відповідального ставлення до своїх обов’язків, здобувши цим упродовж багатьох років життя й діяльності заслужений авторитет і повагу геологічної громадськості. Він активно працює на науковій і науково-організаційній ниві, роблячи неocenний внесок у вирішення сучасних фундаментальних і прикладних проблем морської геології, літологічної та мінералогічної науки. Своє 85-річчя від дня народження ювіляр зустрів у добром здоров’ї, сповнений енергії та фізичних і духовних сил, творчих задумів на майбутнє, особливо у зв’язку з потребою оцінки газогідратного потенціалу Чорного моря та можливістю обґрунтування відкриття нових родовищ корисних копалин в Азово-Чорноморському регіоні.

Наукова спільнота, віддаючи належне академіку Євгену Федоровичу Шнюкову не тільки як видатному діячеві науки, геологу, літологу і мінералогу, а й добрій та щирій людині, громадянину, щиро і тепло вітає його зі світлим ювілеєм, зичить доброго здоров’я і довголіття в достатку й любові рідних та близьких, повазі друзів і колег, здійснення творчих задумів і нових звершень в ім’я майбуття світової та української науки.

Орест Матковський, Ігор Наушко